

приватного права. Провідником візантійського права в Київській Русі було духовенство, яке застосовувало його в церковному суді. Відповідно до компетенцій цього суду, вплив візантійського законодавства представляв у Київській Русі переважно спадкове і сімейне право. У цих сферах проявлявся вплив духовенства і на законодавчу діяльність князів. Так, всі положення Руської Правди про опіку і спадщину подружжя відтворюють основи Еклоги. Під впливом візантійського права виник інститут душеприказчиків. Після 1654 р. візантійське право в Україні застосовувалося безпосередньо тільки духовними судами. Але багато статей Уложення 1649 р. запозичені з візантійського права, а саме із Градського закону (Прохірона).

Рецепція римського права як явище європейської цивілізації в цілому відбувалася за різними типами – західним та східним [1, с.25–26]. У цій статті ми коротко окреслили східний тип рецепції, поряд з основним питанням теми. Але історична місія візантинізму проявилася переважно в культурному і правовому впливі на народи південно-східної Європи, а також і в Азії (на вірмен і грузинів). Отже, східноєвропейський (візантійський) тип рецепції римського права слід визначити таким, що відіграв досить значну роль у формуванні європейського виміру права і тісно пов'язаний з регулюванням управлінської діяльності держави – адміністративним правом.

Список літератури: 1. Всемирная история. Древний мир. М., 2003. 2. Энциклопедический словарь. Т. VI. С-пб., 1892. 3. Адміністративне право України: Підручник. Академічний курс: У 2 т. Т.1. Загальна частина. К., 2004. 4. Энциклопедический словарь. Т. XXV. М., 1913.

Надійшла до редколегії 05.09.06

І. І. Сіліч

ПРО ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ

У сучасних умовах становлення України як демократичної, соціальної, правової держави особливого звучання набуває вдосконалення механізму реалізації прав і свобод громадян, їх обов'язків стосовно суспільства й держави. Повною мірою це положення відноситься й до сфери адміністративно-процесуального регулювання й обумовлено формуванням нових пріоритетів у відносинах органів виконавчої влади й громадян, пов'язаних з першочерговою задоволення прав і свобод особи, реалізацією принципу «людина – мета, а не засіб», що означають турботу суспільства й держави про охорону прав і свобод кожної людини [1]. Не викликає сумнівів, що в подальшій трансформації сутності та змісту виконавчої влади на справді демократичних засадах найважливішою вимогою необхідно вважати визнання самоцінності кожної люди-

ни, непорушності його природних і інших основних прав і свобод [2]. Таким чином, завдання гуманізації взаємин громадян і держави в особі його органів прямо співвідноситься із проблемами реалізації приналежним громадянам прав і свобод, виконанням ними відповідних обов'язків, тобто реального втілення у життя всіх складових загальноправових і адміністративно-процесуального статусів індивідів. У свою чергу до найважливіших аспектів механізму реалізації суб'єктивних прав ставиться рівень правової культури суб'єктів правовідносин, що виникають у тій або іншій сфері громадського життя. На наш погляд, рівень правової культури виступає не тільки як своєрідний каталізатор, що впливає на динаміку правовідносин, але й виступає однією з важливих гарантій забезпечення прав, свобод і обов'язків громадян.

Слід зазначити, що феномен правової культури досить ретельно досліджений у сучасній правничій літературі. Про це свідчать роботи таких вчених, як О. В. Петришин, О. Ф. Скакун, С. С. Сливка, В. М. Шафіров, О. В. Аграновська, В. О. Лозовой та інших. Між іншим, розгляд правової культури як самостійної гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі є, на наш погляд, одним із перспективних напрямків наукових пошуків у цій сфері. Особливої актуальності це набуває з урахуванням дії юридичних гарантій як цілісної системи, кожна із складових якої має тісні зв'язки і взаємозалежності з іншими і спільно забезпечують ефективність функціонування цього важливого юридичного інституту. У рамках цієї статті зроблена спроба акцентувати увагу на окремі аспекти цього важливого правового явища в сфері адміністративно-процесуальних відносин.

Не викликає сумнівів, що знання про право виступають найважливішою передумовою не тільки нормального існування людини в суспільстві, але і є найважливішою гарантією належного виконання вимог закону з боку працівників державних органів, покликаних здійснювати правозастосовну діяльність. Налагодженість і дієвість державного механізму прямо залежить від рівня правової культури його службовців. Очевидно, що реалізувати відповідні права, свободи й обов'язки можна тільки за умови поінформованості про їхню наявність. Вступаючи у відносини з органами держави, їхніми посадовими особами, громадянин проявляє відповідний обсяг правових знань і тим самим не тільки прагне задовольнити власні потреби, але й в значній мірі сприяє належній реалізації обов'язків представників держави стосовно нього. Більш того, нам представляється, що рівень правових знань громадянина служить дієвим фактором попередження виникнення всякого роду конфліктних ситуацій у взаєминах між ним і органами держави, оскільки аргументована, заснована на вимогах правових норм позиція громадянина в певній, часом значній мірі

стримує прояв суб'єктивізму з боку відповідних посадових осіб, служить важливим аспектом попередження проявів непрофесіоналізму, а інколи і зловживань з боку представників державних органів і організацій. При цьому необхідно відзначити, що використання знань про право з боку громадян, безумовно, пов'язане із суб'єктивним ставленням до права, визнанням його цінності й необхідності для регулювання взаємин у суспільстві. Заперечення цінності права і його значення для належної реалізації взаємин всіх суб'єктів права виступає основою для проявів такого негативного явища, як правовий нігілізм, що знаходить своє відображення у свідомому недотриманні й виконанні вимог закону. Особливу небезпеку це явище представляє в особі представників органів держави, оскільки наслідки його проявів невимірно важчі й спричиняють не тільки порушення прав конкретного громадянина, але виступають однією з передумов порушень функціонування державного механізму.

На важливості формування в індивіда цінностей правової орієнтації акцентувала увагу О.В.Аграновська, відзначаючи, що у процесі соціалізації особистості соціальне, об'єктивізоване в колективному правовому досвіді, переломлюючись через психологію особистості, трансформується в індивідуальне; права й обов'язки переводяться із соціальної в особистісну сферу. У свою чергу, особито засвоєні права й обов'язки лежать в основі формування ціннісного світогляду, правової орієнтації, що сама по собі включає права й обов'язки; глибоке переконання в їхній важливості й необхідності в суспільстві; перетворення дотримання прав і обов'язків у внутрішню мотивацію, установку, навички правомірної поведінки [3, с.38].

Не викликає сумнівів, що поведінковий аспект правової культури виступає стрижневим елементом її конструкції. У реальному житті сукупність знань про право, ціннісні орієнтири особистості повинні об'єктивізуватись у конкретне ставлення до правових установлень. Із цих позицій можна говорити про правову активність особистості і її правову інфантильність.

Слід зазначити, що рівень правової культури громадян в їх взаємовідносинах з органами виконавчої влади, в тому числі і в сфері адміністративного процесу, знаходять свій прояв перш за все в тому, що громадяни повинні чітко знати, які конкретно органи чи посадові особи компетентні розглянути їх звернення і прийняти по ньому рішення, яке коло посадових обов'язків має тій чи іншій представник державного органу. Поряд з цим високий рівень правової культури обумовлює знання конкретних нормативних актів, в яких закріплені певні права громадян або їх обов'язки. Це дозволяє обґрунтовано сформулювати позицію громадянина по конкретному питанню. Не менш важливою є й обі-

знаність з особливостями процедурної регламентації вирішення конкретного питання, з яким звертається громадянин. Без сумніву, якщо громадянин обізнаний з порядком вирішення певної справи, він в змозі з найбільшою ефективністю реалізувати відповідні процесуальні права, чітко виконати покладені на нього процесуальні обов'язки. Достатньо високий рівень правової культури дозволяє громадянину досить об'єктивно оцінити реакцію органа чи посадової особи на своє звернення, погодитись з їх позицією стосовно порушеного питання, якщо вона чітко погоджується з вимогами законодавства, навіть у випадках, коли такого роду відповідь не дозволяє задовольнити ті чи інші інтереси особи. Така ситуація багата в чому обумовлює безконфліктність взаємин громадянина з державними органами, дозволяє уникнути ситуацій, коли беззаперечно законне рішення знаходить своє неодноразове підтвердження у відповідних вищестоящих інстанціях і для цього від вирішення більш актуальних і болючих проблем відволікається значна кількість кваліфікованих працівників.

Правова культура відносна не тільки до громадян, але й до осіб, які за професійними обов'язками здійснюють правозастосовну діяльність.

При цьому мова йде не тільки про юристів-професіоналів, але й про багатьох представників органів управління, що здійснюють свою діяльність у тій або іншій сфері життя суспільства й держави. Вони виконують певну професійну діяльність, яка пов'язана з реалізацією управлінських функцій і прямо співвідноситься із забезпеченням прав і свобод громадян у сфері державного управління. У літературі поняття правової культури професійної групи розуміється як система правових цінностей, властивої спільності людей, які професійно займаються певною діяльністю, що вимагає фахової освіти й практичної підготовки [4, с.195]. Таким чином, правова культура набуває якості професійної для осіб, які займаються управлінською працею в органах виконавчої влади.

Рівень професійно-правової культури виступає важливою органічною складовою гарантуючого впливу правової культури в цілому, та забезпечує дотримання прав і свобод громадян у сфері адміністративного процесу, оскільки ця сфера найбільш наближена до громадян, а відповідно до багаточисленних адміністративно-процесуальних нормам вирішується велика кількість різноманітних адміністративних справ, які мають суттєве значення для громадян, для забезпечення їх життєдіяльності й існування в суспільстві. Особливого значення це набуває по відношенню до його лідируючих суб'єктів, які наділені значним арсеналом правових засобів, здатних, з одного боку, забезпечити громадянину режим «найбільшого сприяння» у відносинах з органами держави, їхніми посадовими особами, а з іншого боку – стати знаряддям ві-

домчої сваволі, причиною значних моральних і матеріальних втрат, підґрунтям втрати довіри до держави і його представників. Гадаємо, що гарантуючий вплив правової культури представників органів виконавчої влади в їх взаєминах із громадянами знаходить своє вираження в тому, що, по-перше, формує в суб'єкта правозастосування позицію нетерпимості до проявів будь-якого роду порушення закону; по-друге, орієнтує його не тільки на чітке виконання своїх службових обов'язків, але й на необхідність надання (у відповідних рамках службових обов'язків) правової допомоги громадянам у формі роз'яснення відповідних положень законодавства; по-третє, сприяє формуванню позитивного психологічного клімату у взаєминах із громадянами, попередженню формування негативного іміджу представників органів держави в очах громадян і тим самим сприяє повазі до представників держави й державі в цілому; у четвертих, мінімізує можливість виникнення правових суперечок і різного роду конфліктних ситуацій у сфері взаємин громадян з органами держави.

Щодо феномена правової культури, одним з перспективних підходів до його осмислення є вивчення його під кутом зору категорії інформації. Не викликає сумнів, що інформація лежить в основі всіх соціальних процесів, пронизує всі сфери життя суспільства й держави, у значній мірі визначає буття окремих індивідів, являє собою важливу передумову існування людини в суспільстві. З іншого боку, рівень і якість інформації значною мірою забезпечує рівень розвитку держави, що залежить від можливостей освоєння інформації й ефективності її використання на користь людини [5, с.37].

У сучасній культурології одним із цікавих підходів до культури виступає т.зв. інформаційно-семіотичний підхід, найважливішим проявом якого є розуміння культури не тільки як сукупності продуктів людської діяльності, але і як світ змістів, які людина вкладає у свої дії. Як три основні види змістів виділяються знання, цінність і регулятив [6, с.29–35]. Їхній зв'язок з інформацією дозволяє акцентувати увагу на наступних важливих положеннях. По-перше, знання завжди ґрунтується на певній інформації; по-друге, якщо знання констатує певні властивості суб'єкта, то формування ціннісних орієнтирів обумовлено оцінкою наявних знань, визначенням їхньої важливості або неважливості для конкретного індивіда у відповідних життєвих ситуаціях; по-третє, накопичення знань, формування певних ціннісних орієнтирів, що в остаточному підсумку необхідно для визначення відповідних засобів досягнення певних цілей. Таким чином знання й ціннісні орієнтири об'єктивуються у конкретній діяльності, визначають поведінку людей у тій або іншій життєвій ситуації.

Здається, що наведене вище повною мірою відноситься й до правової культури. Представляється, що в основі знань про право лежить відповідна інформація, обсяг і рівень якої визначають такі розуміння правових установлень і формують відповідну позицію особи щодо свідомого виконання їхніх вимог. Обсяг і якість правового й іншого видів інформації в значній мірі визначають і діяльність індивіда, пов'язану з реалізацією й захистом відповідних прав, свобод і обов'язків. З урахуванням цього представляється можливим визначити правову культуру як особливий вид соціальної інформації, що створюється й накопичується в суспільстві й у свідомості окремого індивіда й об'єктивізується у формуванні відповідних ціннісних орієнтирів і відповідної діяльності, спрямованої на реалізацію діючих правових установлень.

Таким чином, вплив правової культури, що гарантує забезпечення й охорону прав і свобод особи, і направлений на належну реалізацію її обов'язків стосовно суспільства й держави, тісно пов'язаний з дією ще однієї важливої гарантії, що забезпечує правові можливості дій і поведження індивіда в його взаєминах з державою, його органами й посадовими особами. Мова йде про право на інформацію, що, на наш погляд, має самостійне значення для реалізації правового статусу індивіда.

Будучи тісно пов'язаними між собою, правова культура та право на інформацію виступають найважливішими гарантіями забезпечення прав і свобод громадян в їх відносинах з органами держави з приводу вирішення конкретних адміністративних справ, слугують підґрунтям для належної реалізації інших юридичних гарантій в сфері адміністративного процесу.

Список літератури: 1. Петрухин И.П. Человек и власть. М., 1999. 2. Виконавча влада і адміністративне право. К., 2002. 3. Аграновская Е.В. Правовая культура и обеспечение прав личности. М., 1998. 4. Скакун О.Ф. Юридическая деонтология. Х., 2002. 5. Асонов Г.Ф., Желтак Т.А. Информация в современном мире. К., 1961. 6. Кармин А.С. Основы культурологии: морфология культуры. М., 1997.

Надійшла до редколегії 23.07.06

О. Б. Черномаз

ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

Однією з перешкод на шляху побудови здорового демократичного суспільства є різноманітні порушення прав підростаючого покоління. У наш час, коли в Україні закладаються правові основи глибоких соціально-економічних перетворень, проблема неповнолітніх набуває особливого змісту. Серед жертв злочинів діти мають найменші можливості захисту своїх прав, недоторканності, і, безсумнівно, володіють підвищеною віктимністю. Коли суспільство не бачить нагальної потреби дітей у захисті і не забезпечує його, майбутнє стає небезпечним.